

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

Студенттер мен жас ғалымдардың
«ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ БІЛІМ - 2014» атты
IX халықаралық ғылыми конференциясы

IX Международная научная конференция
студентов и молодых ученых
«НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ - 2014»

The IX International Scientific Conference for
students and young scholars
«SCIENCE AND EDUCATION-2014»

2014 жыл 11 сәуір
11 апреля 2014 года
April 11, 2014

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ**

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«Ғылым және білім - 2014»
атты IX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
IX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«Наука и образование - 2014»**

**PROCEEDINGS
of the IX International Scientific Conference
for students and young scholars
«Science and education - 2014»**

2014 жыл 11 сәуір

Астана

УДК 001(063)
ББК 72
Ғ 96

Ғ 96

«Ғылым және білім – 2014» атты студенттер мен жас ғалымдардың IX Халықаралық ғылыми конференциясы = IX Международная научная конференция студентов и молодых ученых «Наука и образование - 2014» = The IX International Scientific Conference for students and young scholars «Science and education - 2014».
– Астана: <http://www.eni.kz/ru/nauka/nauka-i-obrazovanie/>, 2014. – 5831 стр.
(қазақша, орысша, ағылшынша).

ISBN 978-9965-31-610-4

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001(063)
ББК 72

ISBN 978-9965-31-610-4

©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық
университеті, 2014

Алтай және хакас халқыларында сырғауыл арқылы киіз басу тәсілі де бар, әрине бұл тәсіл үлкен киіздер жасау тәсілдерден тамыр тартады. [6]

Осындай тарихи экскурстан кейін текемет жасау процессін әрі қарай жалғастырайық.

Шиден босаған басылған киізді орап, үш рет бүктеп арқанмен байлайды, тақтайға салып, жеткілікті ыстық сумен бүркіп, үстін жылы нәрселермен жабады (тон, қалып киім және т.б.). Егерде бір келкі температура мен ылғалғы ұыстап отырса, киіз жақсы басылады екенін шеберлерге анық ақиқат. Жартылай дайын затты күннің көзіне суы сініп, булану үшін тастайды. Бұл процессті кірлеу немесе булау деп атайды.

Булау барысында шеберлер шиді жайып, текемет жылжымау үшін шеттеріне ұзын қырлы бөренелерді тастайды.

Буланған киізді шиге салып, арқандардан шешіп оны қолмен, білектермен және шынтақтармен басады-білекпен сабу – бірте-бірте дайын болғаннан жерлерін бүктеп отыра.

15-20 минут сайын шеберлер қысымы (басуы) барлық текеметте біркелкі болу үшін киіз шеттерінің орындарын ауыстырып отырады.

Қолдан басу арқылы шеберлер киіздің тығыздығын және икемділігін арттыра түседі. Болпылдақ, жұмсақ жерлерін тапқанда, олар сол жерлерін жайылған немесе жиылған түрінде қайта басып отырады.

Білек басу процессі 15-20 минуттық бес кезеңге бөлінеді. Үшінші кезеңнен соң киіз арқандардан босатылып барлық ұзындығына жайылады және бірте-бірте кіші орама түрінде әр шетінен қайадан оралады.

Осындай басудан соң текеметті екіге бүктеп, жыне ұзыны бойы орап, екі шеттерін сақынаға ұқсатып бір біріне қосады. Енді шеберлер текеметті бар күшімен көтеріп жерге лақтырады. Бұл процесс қарпу деп аталады, ол текеметтің серіппелін және тығыздығын жақсарту мақсатымен жасалады және осы іс-әрекет 20 минутқа созылады.

Содан кейін әйелдер текеметтің шеттерін ұстап оны көкжиек бойы 5 минут айналдырады. Осы процессті қазандау (қазан деген сөзден) деп атайды. Оның мақсаты текеметтің тығыздығын оданда жақсарту және осы істен кейін текеметтің көлемі бастапқы көлемнен біраз кішірейеді.

Текеметті ұзындығы бойынша созады (ұзындау), ұзындау- ақырғы кезең: шеберлер еңкейіп 5 минут ішінде киіздің екі жағынан бір келкі орайды. Сүреттің пішінін бұзбау үшін текеметке салмақ салмай ақырын ұқыптап орайды.

Дайын текемет жайылады, шеттері қайшымен тегістеледі, енді оны кептіреді. Әдетте текемет кешке қарай дайын болады, сондықтан ол кешкі қоңыр салқын желде кебеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. У.М. Асанов. Житъе бытъе Киргизов. – «Оренбургский листок», 1888, №47;
2. П. Маковецкий. Юрта – «Записки Западно-Сибирского отдела русского географического общества». Омск, 1893, кнXIV, выпуск1 стр 7;
3. К.П.Антипина. Особенностей материальной культуры.,стр17;
4. Э.А. Масанов. XIX ғ.,екінші жартысындағы қазақ кигіз өндірісі. Алма-Ата, 1959ж., 108б.
5. И.Русанов. О ремесленности у киргиз.- «Воронежский листок» 1863, №10;
6. С.И. Руденко. Башкиры. М.-Л., 1955, стр.143.

УДК 721.501.7

КӨРКЕМДІК ДӘСТҮР САБАҚТАСТЫҒЫНЫҢ МӘНІ

Табысбек Т.

tolhen-tabesbek86@mail.ru

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ магистранты

Ғылыми жетекшісі - п.ғ.д., профессор Мусалимов Т.К

Қазіргі таңда төрт құбыласы түгенделіп, кәсіби деңгейге жеткен қазақ бейнелеу өнері саласындағы кескіндеме мен графика, мүсін, халықтық қолданбалы өнер түрлерінің барлығының ежелден келе жатқан қалыптасқан дәстүрі бар. Себебі, еш нәрсе ғайыптан яғни, жоқтан пайда болмайды. Олар бүгін ғана аяқ астынан дамудың тұрақты жолына түсіп, барлық түрлері мен жанрлары құлаш жайып отырған жоқ. Барлығы да кешегі күннен бастау алып бүгінге жетті.

«Қазақ халқының бейнелеу өнері шығармаларының көркемдік ерекшеліктері туралы Г.Сарықұлова, М.Ғабитова, Н.Нұрмұханбетов, Ө.Көпбасынова, И.Рыбакова, А.Вандаровская, К.Ли, Ш.Тұяқбаева сынды өнер зерттеуші ғалымдар қазақ бейнелеу өнерінің даңықты шеберлері Ө.Қастеев, А.Ғалымбаева, Қ.Телжанов, М.Кенбаев, С.Мәмбеев, Х.Наурызбаев, Г.Исмаилова, Е.Сидоркин, Н.Нұрмұханбетов, С.Романов шығармаларына көркемдік тұрғыда талдау жасаған, ұлттық бейнелеу өнерін графика, кескіндеме, мүсін, сәндік қолданбалы өнер түрлеріне бөліп жіктеген. Осы аталған бейнелеу өнері түрлерін тарихи, тұрмыстық, портрет, пейзаж, анималистік жанрларға бөліп қарастырған. Қазақ бейнелеу өнерін бұлай етіп түрлерге, жанрларға бөліп жіктеу, еліміздің бейнелеу шығармаларын танып білуге қолайлы мүмкіндік туғызады» [1].

Қазақ халқының сәндік қолданбалы өнеріне кіретін бұйымдардың көркемдік сипаттары жайында көрнекті ғалымдарымыз Ө.Марғұланнның, Ө.Тәжімұратовтың, Х.Арғынбаевтың, Ш.Тоқтабаеваның, С.Қасимановтың, М.Мұхановтың, Қ.Әмірғазиннің, С.Төленбаевтың, Ө.Жәнібековтың, Т.Бәсеновтың еңбектерінде көрініс тауып, құнды мәліметтер ұсынылған. Ғылыми еңбектерде көркем бұйымдардың түрлі пішіндері, тұрмыстық қолданыстағы орындары белгіленіп, орны анықталған. Қолөнер бұйымдарын сәндік безендіру, интерьерге көрік беру, сыйлық ретінде ұсынудың мәніде өз кезегінде көрініс тауып келді.

Белгілі бір бұйымдардың қалай жасалатындығы, пішіндері, ою-өрнектермен безендірілуі және оның бояулары мен түр-түстерінің үйлесімім табу жайы уақытпен үндесіп, жетілдіріліп отырды. Сан жүздеген жылдар бойы мұра ретінде жалғасын тауып бүгінге жетті. Осы себептен ғалымдарымыз қолөнердегі дәстүр сабақтастығына жіті назар аударып, қолөнер бұйымдарындағы көркемдіктің сырын ашуға тырысып келеді.

Еліміздің бейнелеу өнері тәуелсіздік жылдарында жаңа белеске көтерілді. Ұлттық мәдениеттің бір элементі ретінде тұрғындардың эстетикалық қажеттілігін өтеп отыр. Қазіргі таңдағы еліміздің бейнелеу өнері қоғамдық даму үдерістің аясында онымен сабақтастық негізінде дамыды. Айталық, көркемдік бұйымдардың мазмұны баюмен қатар пішіні жаңарды. Мұны біз аталмыш өнердің тірі организм іспетті өсу, қалыптасудың сатыларынан өтіп, дамудың даңғыл жолына түсетіндігін атап айтуға тиіспіз.

Мемлекеттік Ту және Елтаңбаның жасалып қолданысқа енгізілуі тәуелсіздік жылдарындағы бейнелеу өнер тарихындағы жаңа кезеңді өмірге әкелді. Оны біз еліміз өнеріндегі жаңа бетбұрыс ретінде қарастыруға тиіспіз. Аталмыш рәміздердің көркемдік шешімін табу Ш.Ниязбеков, Ш.Уәлиханов секілді өнер майталмандарының тың шығармашылық ізденістерінің нәтижесінде жасалды.

Осыдан жиырма жыл бұрын суретші Т.Дүзелхановтың безендіруімен төл теңгеміз жарық көрді. Мұның бәрі еліміздің бейнелеу өнеріндегі тың көрініс қана емес айтулы тарихи оқиға болатын. «Күллі қазақтың мақтанышына айналған тұңғыш теңгенің тұңғыш келбеті мұражайларда тұр осы күнде. Оларда Әл-Фараби, Сүйінбай, Құрманғазы, Шоқан, Абай және Әбілхайыр мен Абылай хандардың суреті болған. 90-шы жылдары біздің теңге дизайны жағынан ТМД-дағы ең көрікті ақша болып танылды» [2].

Тәуелсіздік әкелген тағы бір тың қадам қала көшелерін безендіруге арналған монументалдық дизайн, графикалық туындылардың құлаш жайып, өрістеуі болды. Оның бір саласы ретінде аумағы кең дизайнерлік саяси парақшалармен қала мен қалашық, аудан орталықтарын безендіру ісі мықтап қолға алынуы аталмыш мәселеге қатысты туындылардың молынан жасалуына мүмкіндік берді. Дербестік алған мемлекеттің сындарлы саясатын, отанымыздың құлаш жайып өркендеуін, әлемдік өркениетпен иық тірестіруін, келешектегі

жасалар игіліктерін халыққа насихаттайтын саяси монументтік көркем туындылар жасауға сұраныс туды.

Ұлттық салт-дәстүрлерімізді ұлықтайтын Ә.Қастеев, А.Ғалымбаева, Қ.Телжанов, М.Кенбаев секілді халық суретшілерінен бастау алған реалистік көркемдік бейнелеу тәуелсіздік тұсында да жалғасын тауып, дамудың жолын түзеді. Қ.Закиров, Е.Төлепбай, Б.Түлкеев, Қ.Нұрбеков сынды аға буын суретшілер салт-дәстүр көріністерін сақтай отырып, оны жаңа серпінмен тың мазмұнға сай жалғастырды. Нәтижесінде, ондаған үздік туындылар өмірге жолдама алды.

Мүсін өнеріндегі портрет жанры мен көлемді мүсін жасау ісі қолға алынғанда да өнер сабақтастығы негізге алынғанын атап айтқан жөн. Е.Мергенов, Х.Наурызбаев, Т.Досмағанбетов, Р.Ахметовтер негізін салған мүсін өнерін А.Әйнеков, Е.Сергебаев, А.Тұрсыновтар сәтті жалғастырып елге танымал айтулы тұлғаларының көркем мүсіндерін сомдап шықты. Айталық, халық батырлары Бөгенбай, Райымбек, Қапал, Ақпан, Наурызбай, Абылай мен Тәуке хандардың Төле, Қазыбек, Әйтеке билердің монументалдық көркемдік мүсіндері жасалды.

Қазақ халқының ынтымағы мен тұтастығын сақтаған тарихи тұлғалар - халық батырларының, ел билерінің ескерткіштері мен көлемді мүсіндерін жасау тәуелсіздік жылдарындағы қазақ бейнелеу өнері үшін елеулі бір сала ретінде қалыптасып дамып келеді.

Зергерлік бұйымдардың көлемді мүсіндері арқылы қала бақтарын, көрнекті жерлерін және гүлзарлар мен алаңдардың безендірілуі де өз кезегінде кеңінен қолға алынып жатқан үрдістердің бірі болып табылады. Астана, Алматы, Шымкент, Қарағанды өңірлерінде қала көркіне сән беретін, елді мекендердің ұлттық сипатын айқындайтын туындылар молынан жасалып жатыр.

Атымдыш қолөнер бұйымдарының барлығына тән ортақ ерекшелігі бар. Мысалы, сондай бұйымдар бойынан барлық түс пен бояу табылатындығын, көк, қызыл, сары, ақ, түстердің бәрі де, сол ортадағы сәулет өнерімен өзара үйлесіп тұратындығы, бір де біреуі орынсыз қолданылмайтындығы зерттеуші ғалымдардың назарын аударып отыр. Ол туралы жазып, зерделеп жүрген ғалымдарымыз да баршылық. Бүгінгі күндері аталмыш үлгіде жасалған бұйымдарды кез келген көрмелерден, сувинер сататын сауда орындарынан кездестіруге болады. Олардың арасында көркемдік безендіру мен дизайндық шешімі лайықты үйлесім тапқан қымыз торсық, ожау, тегене сияқты ұлттық ыдыс аяқтардың, түрлі қыш бұйымдардың көлемді мүсіндік шешімдерді зерттеушілеріміз қала көркіне сән беретін, ұлттық бейнелеу өнеріндегі тың көрініс.

Ұлтымыздың дәстүрлі шаруашылығында болған үрдістер де қайта жаңғырып, өнер туындысы ретінде қолға алынып жатқанын ерекше атап айтуға тиіспіз. Мысалы, киіз басу, кесте тігу, батик жазу мен гобелен тоқуды жаңа технологиямен атқарып, кескіндеме мен графикаға ұқсас жазықтық бетіндегі орындалатын көркем шығармашылық еңбек жасау дәстүрінің жаңғыртылғаны мәлім. Қолданбалы өнер бойынша әуесқой шеберлер мен кәсіби мамандар кесте тігу, гобелен тоқу, батик жазумен қатар киіз басу технологияларымен кескіндеме мен графикаға жатқызуға болатын көркем шығармашылық туындыларды өмірге әкелуде.

Суретшілер С.Рүстемова мен Е.Әбішова жартастағы таңбалар, балбал тастардың бейнесінен құралған композициясын киізге оюмен әшекейлеп түсірген. Оны жаңа технология ретінде қарастыруға болады. К.Жапалова шығармашылығы бейнелеудегі өзіндік қолтаңбаны танытатындығын ғалымдар жоғары бағалап отыр. Оның «Сыңғырлаған сырғалар», «Махаббат әуені», «Туған өлке», «Жердің бата беруі», «Жұмақ», «Өмірдіңегі», «Шаңырақ», «Егеменді ел» шығармалары кескіндеме мен графика шығармаларының деңгейінде» деп қарастырылып келеді [3].

Оны мамандар айқын құрылымды, композициялық бейнелі, түрлі түстердің үйлесімділігі табылған мата бетіне жазылған көркем шығарма деп танып отыр.

Суретшінің ой шексіздігін білдіретін ғарыш, жер, күн, ай үндестігі мен үйлесімділігін абсолюттік шындықты, әсемдік болмыс деңгейінде көрсету суреткердің басты нысанасы.

Кескіндемешінің жүйрік қиялы мен көкірек көзінің, ойлау жүйесінің бөлек сипатын бірден байқататын суреттері оны көріп тұрған жанды тылсымына тартып, тереңіне үңілдіруге бейім.

Аталмыш туындылар жас ұрпақты отансүйгіштікке тәрбиелеуге, олардың әсемдік талғамын арттыруға, дүниетанымын қалыптастыруға үлесумен қатар тәрбиелік мәнімен де ерекшеленіп отыр. Оларды тану өнер колледжіне білім алатын жастарға көркемдік білім мен тәрбие беру ісіне өзіндік үлесін қосады.

Мемлекеттік рәміздер жасауға Ш.Ниязбеков, Ш.Уәлихановтар қосқан үлесі, ұлттық валютаның суретін салған суретші Т.Дүзелхановтың қазақ бейнелеу өнерінің дамуына қосқан үлесі айшықтап, олардың шеберліктеріне талдау жасау арқылы жастардың шығармашылық шабыттарын оятуға болады.

Еліміздің бас қаласы Астана көшелерін безендіретін монументальдік дизайнерлік графикалық шығармаларда көрініс табатын ою-өрнектерге аса мән берілуі тиіс. Әсіресе, оның масондық белгілері бар сынаушылар көбейген қазіргі тұста қазақ ұлттық ою-өрнектердің басым болуына назар аударған абзал.

Ұлттық салт-дәстүрлерді бейнелейтін реалистік көркемдік бейнелеу дәстүрінің Тәуелсіз Қазақстан кезеңінде қалыптасып дамуы, суретшілер А.Тұрсынов, Қ.Закиров, Е.Төлепбай, Б.Түлкеев, Қ.Нұрбековтердің салт дәстүр көріністерін бейнелеу дәстүрін жалғастыратын көрнекті туындыларының орны ерекше.

Мүсін өнеріндегі портрет жанры мен монументальдық ірі мүсін жасау ісі жалғасын тауып келеді. Мүсіншілеріміз Х.Наурызбаев, Т.Досмағанбетов, Е.Мергенов, Р.Ахметов, Е.Сергебаев, А.Әйнеков, А.Тұрсыновтардың станоктық және монументтік шығармашылығы, халық батырлары Райымбек, Қапал, Ақпан, Бөгенбай, Наурызбайлардың, Абылай мен Тәуке хандардың Төле, Қазыбек, Әйтеке билердің мүсіндерін сомдады. Аталмыш туындылардың өзіндік көркемдік ерекшеліктері бар екенін атап айтқан ләзім.

Қазіргі таңда зергерлік бұйымдардың монументтік мүсіндерімен еліміз қалалардағы гүлзарлар мен алаңдары көркем безендіріліп келеді. Ұлттық зергерлік өнер бұйымдары, атап айтқанда, сырға, сақина, білезік, шашбаудың мүсін түріндегі нысандарын безендіру ісінің сәтті дамуы, қаланың көркемдік және дизайндық шешімін табуда ұлттық қыш, зергерлік бұйымдарының, ыдыс аяқтардың да мүсіндік шешімдері жасалып жатыр.

Сонымен қатар киіз басу, кесте, түкті кесте, батик, киіз басу, гобелен, токуда жаңа технологиялардың біршама қолданылуы алдағы уақытта саланы ғылыми түрде тереңдеп зерттеуді талап етіп отыр. Сайып келгенде, мұның бәрі зерттеу саласындағы өзекті мәселелер және өнер саласының педагогтары үшін маңызды мәселе болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Ералин Қ. Тәуелсіз Қазақстан бейнелеу өнеріндегі көркемдік дәстүр жалғастығы мен жаңа бағыттар. А.Ясауи университеті хабаршысы, №1, - 2012ж. – 45 б.
2. Сәтімбек Е. Тәуелсіздік тірегі – төл теңге. //Астана ақшамы. – 2012ж. - 15 қараша.
3. <http://malimetter.kz/kazakhstan-suretshilerinin-shygarmalarynyn-turlerimen-zhane-zhanrlarymen-okushylardy-tanystryu-adisteri/>